

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА — — — СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. — — —

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕГ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

Богдан од Дојрана

— Андра Гавриловић —

Тромко неко тресну у недода ноћно,
И звекар одјеку одважно и моћно
Као гласник страшних покора и јада
На вратима тврдог дојранскога града.

Шад се кључар наже да погледа ко је,
Напрежух' у шами он зенице своје,
Буктињом припали, левицом је хвата,
Па сумњиво пође да одбрави врата.

Зашикричала стара тврђавинска држава,
Дремљивој кључара подузела страва,
А кад трже врата, отвори се страна,
Пред њиме је стајо — Богдан од Дојрана.

Господар и витез већ дубоких лета,
Нашио се вина, нагледо се света —
А дојеву? Њима ни дројања нема,
С једне стране јунак другој се опрема.

И недавно тако кренуо се деша,
Стетови када се ратнички понеше
Са деспотом моћним Уљешом од Сера
Рођи једној вишег и достојној смера.

Шад поведе Богдан оклопнике своје,
Јунаке што с њиме тек поведе дроје,
Скупиоцени крст му свет по врху злати
— А, ме, сад се самац војвода поврата!

Кад га снази стражар, он се рота маши
Да одјави граду: враћају се наши!
Ал' га Богдан трже: „Не одјављуј ћути!
Буддински су шајни, непознати пути.

„На Марици страшно изидосмо клећи,
Та тек дођох овде у долу умрети —
Сад жалосно носим ове седе власи,
А кад умрем, смрт ми ни шад не огласи.“

„Сад је доба смрти, а за њим ће с нова
Ошпачети живиш лешиег благослова;

Осветници када мом Дојрану стигну,
Нек затруди труда да се мртви дигну.

„Шад ћу доћи и ја, што за живиш хајем:
Та вам — рећ' ћу — града весело предајем!
„Већ колико лета ја за шодом мариш,
Брдадијо нова, осветниче стариш!“ —

„Сад забрави врата, дуктињу власи . . .“
Тако Богдан самрш своју сам нагласи
— А његове слутње у очају смело
Сад су величајним истинитим делом.

Реч је држ'о своју . . . а кад дође време
Зидине је града отворио неме —
Ме се ори труда са Дојрана града
Да у њему с нова дух Богданов влада . . .

Есад паша предаје црногорском престолонаследнику Данилу Скадар

Црногорци пред Скадром

КАПЕТАН МИЛИЋ

Битка око Куманова . . . Турака више него што смо се надали. Дошли смо пред Куманово брзо, после најуспешнијих борби на Рујну и на Старцу. Наше трупе веселе, жељне борбе и окршаја. Знали смо, да ћемо ту да се боримо, али се нисмо надали да ће борба да буде тешка.

Ноћ је била тамна и густа. Кад смо пошли на положаје, тишина је била потпунт. Војници као да предосећају тежину задатка, као да знају да се овде има да покаже да ли смо заслужни имена, која носимо.

Чује се само команда изговарана шапатом. Команданти изтају наредбе ужурбано. Командири се брзо спремају. Издвајају своје трупе и одлазе на положаје, тихо без шума, без и једног знака да предосећају опасност, у коју се улази Нигде да назреш бојазан, нигде да видиш страх.

Све иде уређено, све се креће правилно. Само кад се трупе одвајају једна од друге, само се тада види да се официри погледају мало дубље, а војници застану да се још једном виде са својим друговила који остају, па се онда само чује одмерен корак оних који одлазе, и мир-

но припремање оних који остају.

Целу ноћ је тако ишло и ујутру је било све готово. Нисмо знали кад ће да почне борба, али зором је било све готово.

Хладно, магловито јутро. Дан пре тога био је кишовит, натмурен; јутро је било још ружније. Јесења киша сипи, не види се ни на триста метера.

Стојимо и чекамо. Војници прозобли, јер се ватра није смела ложити, али ипак свежи. Гледају у своје старешине и као да питају: „Кад ћемо?“ „Докле ћемо да чекамо?“

Кад се магла поче полаганом да диже, пуче први турски топ на десном крилу. Прво потмуо пуцањ, затим тежак тутањ и онда тресак, па се граната зари негде у позадини наших трупа.

Наше топције, који су целе ноћи упирали погледе у маглом завијене непријатељске положаје, прихватише ватру.

Наста тресак. Пешадија уђе у борбу. Бој се бије на целој линији.

Турци имају тачно одмерено одстојање и погађају добро; траже и брзо налазе наше резерве, туку нашу запрегу, помажу ватру своје пешадије.

Али све то ништа не помаже. Наша артилерија коси,

уђуткује сваког часа турску артилерију, уноси страх и трепет у непријатељске стрелце.

Турака је било више него нас. Да би осујетили везу између прве армије и колоне генерала Степановића, они су изменили план па су на Куманово довели сву војску, коју су имали у околини. И то своју најбољу војску са артилеријом, којом управљају немачки официри.

Резерве се шаљу у ланац, наше трупе чине чуда од јунаштва, али Турци не одступају. Више их је. Наши се редови пророђују, пада јунак за јунаком, пошто се скупо продао, али се ситуација не мења.

Наједаред се по јачини турске ватре осети, да је Турцима стигла помоћ и да су у борбу увели све што су имали.

Наше се трупе, међутим, налазе на косамама, које се тачно оцртавају и лако узимају у нишан. Најистакнутијима стиже наређење да се повуку у положаје иза места на којима су били, у шанчеве које смо увече ископали. И поједине се трупе повлаче полаганом, тукући се даље, не правећи ни једну погрешку, и ако је непријатељска ватра страховита.

На једном каменом ћувику, најистакнутија, стоји чета капетана Милића. Он стоји између другог и трећег вода и издаје наредбе. Миран, без и једног знака ужурбаности. Кад му стиже наредба да се повлачи, он само погледа око себе замагљеним погледом, готово бесвесно, и издаде својим војницима потребна наређења. И кад се војници почеше да повлаче, ступе неколико корака напред и онда подиже доглед и загледа се у даљину.

— Господине капетане, наређено је да се одступи до првог шанца! рече ју један млад водник, који је био већ пошао па се онда вратио кад је видио капетана како стоји у од куршума.

— Идите ви, сад ћу ја!

Водник се окрете и пође назад.

Турци осетише, да се ћувик не брани онако, како се се дотле бранио, и окретоше напред. Наступали су брзо. Топови проламају висине, паклена ватра обасипа турске положаје. Само на ћувику стоји капетан, мирно, као окамењен. Дошао некако већи, снажнији. Куршуми сипају око њега, али га ни један не погађа. Неће га. Војници упрли очи у њега па као да не дишу, не живе.

Кад се Турци приближише, капетан се окрете још једном својим војницима и као да рече нешто, али га нико не чу и онда у његовој десној руци сену револвер.

— Уби се капетан! привикаше војници и јурнуше напред...

После неколико минута, Турци су бежали и ми смо наступали.

Само су лепе очи капетанове биле склопљене, само оне нису могле да виде увод у једну нашу велику победу.

Дарко Рибникар,

Зар ви несте преко границе?

Пише др. Никола Вучетић.

(Свршетак)

Ноћ је прочла на миру. Милан се је освежен поздравио са Пајом, који неје ока свео, и са Цајом, која се је добро одморила.. И лекари су били задовољни, чак врло задовољни. И после превијања не беше он ни најмање заморен.

Време је ишло нагло. Милану је сваки дан било боље. После неколико дана лекари су изјавили, да је он, штоно рекли, на хату крилату. И Пајино одсуство примицаше се крају, дође и последњи дан. Већ сутра је ваљало бити на дужности. Питао је лекара, шта да ради: да ли да тражи још одсуства или да иде на дужност? Он му је изјавио, да ће Милану сада већ бити сваки дан боље, без ватре је, апетит му је кренуо, лучење готово неје никакво, нека иде мирно!.. И спремио се је да иде. Ми-

лан се је шалио са њиме, ижљубио га је и замолио, да ижљуби за њ децу и матер и да се не брине за њ. Он ће, рече, скоро доћи кући, остаће уза њ Цаја, па ће већ и зато све брже проћи! додао је са осмејком.

За чудо дивно, Паја је у возу провео врло добро. Прославао је готово целу ноћ. А он иначе у возу никад не би добро спавао! Сада је био сасвим изненађен. Пред Београдом се тешко пробудио и ту се нашао са једним пријатељем, који је долазио из Крагујевца.

— Да неси случајно био у болници? — запита га одмах Паја, чим га је спазио, кад се је пробудио.

— Био сам и видео сам и Видоја. Доста је опасно рањен. Разнета му је десна мишица. Рањен је из мартинке, па је рана и загнојена. Има и ватре. Но лекар мисли, да ће оздравити, само неје поуздано, да ли неће остати сакат, јер су мишићи смрскани. Срећа је још, само кост неје разнета! Али он је красан; весео је и задовољан, само жали, што неје могао даље са војском. Приповеда раздрагано, ти знаш већ, како он то уме! Ништа то њему неје! А и сва се соба око њега вије, као око бића, које улева дух! И ту је збиља само шала и смех! — приповедао је пријатељ.

— Дакле тешко рањен! — уздахнуо је Паја.

— Тешко, али ће оздравити, — додаде пријатељ, који се стаде распитивати за Милана. Знао је, да је тешко, претешко рањен. Видоје неје знао, да је Милан рањен, а он му неје хтео рећи. Волео сам додаде још, да му одржим оно расположење и веселост, што сам је затекао код њега.

*** У том дође и Београд и они се растадоше. Паја је најпре свратио

кући, да се поздрави с матером и да ижљуби децу, те да их обрадује, да ће Милан оздравити и да му је боље. О Видоју неје ништа рекао: оставио је ту борбу својој души!... Одмах затим отишао је у своју болницу, да предузме рад и да сврши, ако што неје довршио. И имао је пуне руке посла. Много што-шта неје било урађено, него је чекано на њ. И он је радио неуморно читав дан. Из своје канцеларије пак узео је нешто и радио је ноћу код куће. Спавао је врло мало.

Сутра дан већ у пола седам часова био је на улици. Пошао је у болницу, да сврши, што је остало још несвршено. Ишао је, а с мислима је био час на свом послу, час уз Милана, час код Видоја и у тај мах одједном осети у души неко блажено задовољство.

— Ми смо сва тројица вршили своју дужност! — прође му кроз душу... У тај мах је баш прелазио на другу страну улице.

— *А зар Ви несте преко границе?* — чу он глас са прозора из куће, према којој је прелазио улицу.

То је јетко питала једна жена, чији је муж и два јој брата у рату.

Паја подиже поглед према њој, поцрвени, осети се понижен, а не имаде речи, да јој ма шта одговори. Пође даље без мисли, без свести...

* * *

Првим размештајем одређен је Паја за судију у новоослобођеним крајевима.

— Свога се века нисам осећао мањим, него онда, кад ми дођоше до ушију речи оне жене, — говорио ми је он у Скопљу.

— А шта би са Миланом и Видојем? — запита га неко.

— Оздравили су!

Прешево, 31.-III.-1913.

Улазак црногорске војске у освојени Скадар

Призор из балканског рата 1912-13. Црногорке изнашају из бојне линије своје рањене и пале јунаке

Прелаз српске коњице са својим митраљезом код Демир капије

ЈА ЋУ ГА УКРАСТИ!

— Др, Никола Вучетић из Београда. —

— Сине, како каже оно у писму, што га добисмо јуче од Милоја из Призрена?

— Вели, да му није најбоље и да ли се морати јавити за лекарску помоћ.

— Па да ли се јавио? Не каже ништа?

— Не каже!

— А када га је писао?

— Давно, мајко; још пре три недеље!

— Тешко мени, шта ли је до сада?!

— Не знам.

Тако је текао разговор једног јануарског јутра ове ратне године у куће једној у Шумадији. Мати је разговарала са својим сином Душаном, који је баш навршавао осамнаесту годину. Она је остала са њиме да чува кућу. Пре неколико месеци је обудовила. Старији син јој је последње време сћужио рок у војсци, а сада је у рату. Непрестано је с мислима уза њ. Имала је још једно писмо од њега. Хвалио им се је у њему, како је са својима јуначан, чине права чуда! Писао је онда, да је здрав. А сада јавља, да му није најбоље!.. Јадна мати! Поносила се је њиме, његовим јунаштвом, па сада да јој се разболи!.. Да ли да верује!?!... И пре него што помисли, да се је разболео, обузму је дрне мисли, да је он збиља тешко болестан, да ће једва оздравити, ох... још горе... да је већ — мртав!.. Она се заплака...

— Шта ти је, мати? запитала је Душан.

— Ништа, сине! брисала је она сузе и усиљавала се, да се отресе црне слутње, која јој је нагнала у срце овај тешки бол.

— Па дабогме, најо! Да је, не дај

Боже, што, он би већ до сада писао! тешко ју је он.

— И ја велим! рече она; али јој сузе опет навреше на очи и опет ју је била обузела иста она слутња, која јој је мало пре раздирала душу.

— Ма шта ти је, мати? питао ју је заплашено Душан.

— Ништа?... Ни сама не знам, шта ми је! Тако ми дође... Мани ме, молим те! отимала се је она; али сада неје више могла суза зауставити.

— Ајде, молим те!.. А шта би радила, да, сачувај Боже, буде што и њему и мени!? бодрио ју је Душан.

— Не дај Боже! трже се она.

У тај мах залаја псето у дворишту и полете на вратнице, што воде на пут. Душан изађе да види, на кога то лаје псето... Пред вратницама је тајао кмет и држао у руди комадић хартије... Неје говорио ништа...

— Шта, је, чика Радоје? Уђите, уђите, не ће он! Он само тако лаје... Ви сте пошли к нама? Да ли не носите можда позив и за мене?... Баш бихволео!.. Истина, жао би ми било, што би мати остала сама; али шта ћу, кад иде сва браћа, право је, да ни ја не останем... Та то би била страшна срамота!.. Дајте, видим, позив је!..

— Неје, Душане! небивао је се Радоје.

— Па шта је? питао је журно Душан.

— Од Милоја вест! промрмља Радоје.

— Шта јавља? брзо упита Душан.

— Болестан је! рече он развучено.

— Да, знам, и нама је писао! упаде Душан.

— Да неје јако болестан? зачу се глас мајке Душанове, која је изашла за њим и примакла им се, а ни један је неје приметио.

— Па доста опасно! изусти изненађени Радоје.

— Тешко мени јадници! зачу се болан мајчин глас, а сузе јој се котрљаху низ лице.

— Та немој, Петријо, воља божја! Против његове воље не можемо ништа! стаде је Радоје тешити.

— Шта, црни ми гласи, шта рече?! Воља божја!.. Па он је умро!.. Милоје умро!.. Мој син. Бар да је погинуо, него од болести! говорила је она сада већ без суза, запрепашћена, разрогачених очију, гледајући нетремице у Радоја.

— Па немој, Петријо, воља је божја! Ништа не можемо против његове воље! понављао је он.

— Воља божја! изговори она с дубоким уздахом и прихвати се за стуб од вратнице, да не би пала а очи је упрла била у једну једиту тачку на хартији, коју је сада већ држао Душан у својим рукама и читао је у себи.

— Шта каже ту? запитала она одсечено.

— Ништа!.. Вели, да је Милоје... умро од врућице и да због заразе не треба долазити ради сахране! говорио је Душан тужним гласом, али без суза; тек, кад доврши, застаде мало, па се зајеца.

— Шта плачеш?... Божја воља!.. Него да се спремамо! зачу се сасвим одважан глас мајчин.

— Куда? запитала зачуђено Душан.

— Па у Призрен, да га пренесемо амо! И други то раде, а држава допушта и бесплатно превозе! говорила је она.

— Јесте; али врућица је зараза! говораше Душан.

— Не знам и не тиче ме се!.. Пред оца хоћу ја да он лежи, да могу припалити свећу, кад и оцу ваљем то чиним. То ће ми олакшати срцу! говорила је она.

— Ма не ће нам дати, мати! противио се је он.

— Ко сме да не учини по мојем срцу, кад оно то жели?!.. Та зар он неје дао свог живота за време рата?!.. Зар то неје све једно, као да је и погинуо?!.. Да неје било рата, он би био здрав! А овако је дао свој живот за отаџбину... за Српство!.. Ко сме да вређа срце, које је дало Српству осветника?!.. Ја ћу њега донети! Да, донећу га!.. Него, ајде, да се спремамо! говорила је она брзо и испрекидано.

— Па добро! рече Душан, уздахнувши дубоко.

Сутрадан били су у вагону треће класе. Она је села у ћошету на клупу, а Душан је преко пута од ње... Воз иде споро, али одмиче. То је војнички воз... Њој се чини, до се и не миче или, ако промакне које дрво, да

мили. Она би хтела, да је већ тамо, а тек је почела овај далеки пут. Рекли су јој, да ће тамо стићи четвртога, а можда и тек петог дана. Она мисли на то, мисли, па за часак и поверује, да пре и не ће стићи, кад воз овако мили.. И онда се опет нада.. пожуриће се ваљда!..

Али када стигне!.. Хоће ли га још затећи?.. Можда неје ни истина да је умро?.. Зашто не?.. Можда се је неко нашалио!.. Чине то људи кадикад из несташности!.. Камо Бог, да и сада буде тако!.. А можда и јесте!.. Али ако је умро!.. Збиља умро!.. Да ли су га већ сахранили?.. Ако јесу, зашто су то радили? Зашто неву чекали, док она не стигне?.. Та он би прогледао кад би чуо глас њен!.. А овако!.. Под земљом!.. Ту нема више живота!.. Ту је уздахнула, па јој онда изађе он, баш он, пред очи, сав, у војничком оделу са ножем око паса, баш као што је оно био, кад је пре рата долазио до куће, па онда кад је долазио о очевој болести и редом јој изађе његова слика од онда, кад је полазио у војску, па као момче виђено међу момцима и жељено међу девојанама, као ђачић са књигама у рукама и кад га уписаше у школу, па као до школе док још беше забава родитељима, и као мало дете у колевци, на сиси, под срцем... све, све јој изађе пред очи и на лицу су јој се јасно одртавали поједини тренуци из живота, јасно су се могли сагледати у мењању израза лица, према томе, како су се затезали мишићи на њему, сви они тренуци бола и радовања, и страховања и усхићења, и туге и жалости, којих је пуно у животу родитељском у бризи за децом... Уједаред се трже, као кад се човек тргне у првосан, док га још ни сан неје обузео! Очи разрогачи, вилице стеже, преко лица се прели очајан изражај; она стегну руке у крилу и стаде их кршити и, сва укочена, баци поглед кроз прозор. Био је сумрак. Воз се је баш зауставио у некој станици, где се жагор и песма разлеже на све стра не... То иду војници са одсуства.

— Благо њиховој мајци! беше прва реч, коју је данас прозборила, а тежак уздах јој се оте из груди.

— Тако то бива готово на свакој станици.. Прошли смо их већ толико и свуда песма! хтеде Душан да поведе разговор с матером.

— Зар не стојимо ми сада први пут? питала га је мати зечуђено.

— О не, најо; ово је Ниш, а много смо станица већ прошли! говорио је он.

— Веле, тек сутра пред ноћ! одговори он.

— О, Боже, Боже, како је то споро уздахнула је она.

— Па проћи ће и то време, ова ноћ, као и данашњи дан, и сутрашњи дан, као и ова ноћ! тешио ју је Душан.

— Да, проћи ће, проћи.. истина је.. проћи ће!.. Све ће проћи! уздахнула је она.

Ноћ је одмицала. Воз је милио, а она неје спавала. Душан се је насловио на дрвени наслон и чврсто је спавао. Спавали су и други по купеју. У вагону је мрак. Нема светлости. Само што пролете варнице поред прозора, што сипају с димом из локомотивд! Тамо у другом ћошету у купеју запалио један путник комадић свеће и потражује нешто у торби — свећца му догорела и он се љуте, што је воз без светлости!.. А она сирота неје ни помишљала, шта је без светлости. Бдила је без престанка, бдила а мисли су је мориле. Често је једна спопадне, па јој се не да осветити, већ је мори, кочи јој душу и не да сну на очи, а све се свршава са представата, да у њима види свда сина Милоја ма и мртвога, да му падне на груди с материнским срцем и да му пољубим лик.. можда ће се на висак осветнути, јер под врелином материнске љубави и камен се ожикотвори и мртвоме се живот буди! Тек пред зору је свела очи. Заспала је и у сну га је видела, весела, раздрагана, баш онако исто, као кад јој је оно рекао при полазу у рат: благослови ме, мати! Твој благослов ће ме донети опет к теби после сретних победа, којима ћемо ослободити и ојачати Српство!.. И тргла се је са блаженим осмејком на лицу, који се намах, у трен ока, претвори у очајан израз, пун бола.. Беше се већ провидело. Душан је још спавао. Она је гледала у њ нетремице и ми-

сли јој су се мешале и страшне и црне и ужасне, да јој душу раздирају.

— Да ми Бог њега сачува! шапутала је чујним шапатам а неје ни осећала, да јој се усне мичу.

— О, још те како!.. А како си ти спавала? додаде он.

— И ја сам добро И снивала сам.. О Боже, само да је била јава место сна! уздахну она.

— А што? запита он.

— Снила сам Милоја, баш чилог здравог, као онда, кад је отишао од куће, кад је оно долазио по Малој Госпојини.. Боже драги, можда је и жив, изусти она, па се зажари у лицу. Душан је ћутао.

— Шта ћутиш, сине? прекиде она тишину. Зар неје могуће?

— Могуће је! рече он, а и не осећаше, да је то рекао.

И опет су ћутали.. Дан је пролазио, воз је милио и одмицао. И кад се замори и дочепа које станице, он се одмара дуго. Дуго се одмара и, рекао би човек, не ће никада више ни да се крене. А она, сирота, тргне се из мисли, које је занесу, и стане кршити прсте, а воз још стоји и, кад се крене, он — мили.. У купеју је жагор, али она га не чује. Душан се и крене и одмакне, приђе ка којом путнику и проговори са њиме коју реч, али она ни с ким.

Поподне је Душан завирио у торбу извадио из ње комад хлеба и комадић сланине.

— Мати, да једемо мало, ја сам гладан! ослови је.

— Узми, чедо, заложи се. Ја ћу после, сад ми се не једе! рече она благо и опет је ћутала. Душан је јео и, кад је мислио да му је доста, опет је наместио све у торбу, па је метну уза њу.

— Ево, нека је уза те, па, кад хо-

Рушевине цркве Краљевића Марка у Велесу

Помен на гробовима палих српских јунака из 18 пука код Малог. Нагоричана

ћеш! а ти узми који залогај. Јести се мора.

— Мора се! рече она и не приметивши да је рекла.

И даље је ћутала. А у вагону је жагор, шала, песма, смеј, но она их не разумеваше и не чујаше, само по који пут скрши руке у крилу, стегне вилице, подигне рамена, уздигне главу и повије је удесно па јако уздахне.

— Докле ће да стоји!? уздахну она на једној станици, где је воз већ онако дуго стајао и изгледало је, као да се више и не мисли кретати.

— Ово је претпоследња станица Војвода Путник, сад долази Скопље... сви излазе! завири у купеј један железничар, рече и оде. У купеју се диже права граја, шала, смеј и кикот.

— Ко ће ово само све да вуче?! Имам три пакета за другове, па ми тутнуше и ову велику кутијетину за мога командира! Како ћу? Ајде, Јоцо, да ми помогнеш! говорио је један војник, који је највише певао и највише се шалио.

— Добро, помоћи ћу ти. Дај мени ту кутију!... Охо, ала нешто лепо мириши из ње! говорио је Јоцо, узимљући кутију.

— Море, ја сам паметнији од тебе. Ја сам ево потрпао све у једну велику врећу, па вучем ли вучем! говори други, који се је са оним надмудривао.

— Сине, да се и ми спремимо! рече она.

— Спремни смо!.. Него веле, да ћемо морати ноћити у Скопљу! Али видећемо можда и не ћемо! Можда има какав воз одмах! поправљао се је он.

СТИГОШЕ У СКОПЉЕ. Сунце је починуло. Небо је ведро. Према Шари, која је увијена у снежан ћилим, дао

се приказ божанствен мирне скопљанске вечери са вечерњом румени, која се што се даље одмиче од Шаре, прелива у мешане злаћане и наранчасте одсјаје, који се непримећено губе у небесном модрилу, истканом сурим вечерњим зракама, што их шаље ноћ, која отимаше мах. А скопска страна Буковића, Водно, пада у очи. Као да је сивим велом превучена — стао ју је увијати у свој загрљај сутон јасне скопљанске вечери.

Она је изишла на станицу и Душан за њом. На станици је живот. Све ври. Војник, па војник. Измешани су официри, редови с пушком или без ње, подофицири. Мале гомилице се разговарају. Тек понеки је у грађанском оделу, понека и госпођа у шеширу. Она баца погледе у те гомиле, десно, лево, напред, испред станице, свуда око њих. На ономе, што га двојица воде, а он храмље; на оном, што је жут, као восак, и омршавио; на ономе што је згрбљен, блед, мршав, великих очију, осушен, а што се вије под пушком, и на још силним другима. Сви су они нврли, да се попну на воз и да похитају кући, к својима, на — боловање! Други погледају за њима пуну чежње и зависти, што и они не иду са њима, него их само — испраћају.

А шта се оно види тамо даље у сутонском велу и какви оно гласи отуда долећу?... Ено тамо, мало даље од станице, на самом гробљу и око њега, игра коло, чује се фрулица. Са вило се коло, ледуја, добро се види његово таласање; под ногама веселе момчадије се земља тресе, а осипљу се веселе подскочице, иза којих се излева жагор и кикот и расплињује у чаробни вечерњи сутон. И ту су ето војници, српски војници! Веселе

се и проводе време, као и увек, у песми, шати, подскочици, а ово им је вече душу за то дало — благо, тихо, мирно, заносно, скопљанско ведро вече!... А она је ишла уз Душана кроз те утиске збуњена, без речи, само је погледом кроз те гомиле зверала, не ће ли откуда банути пред очи јој — он, њен син, Милоје!..

— Нема њега! уздахну она.. Душан то није ни чуо у оном жагору. Поред њих пролажаху у тај мах двојица и разговараху, кад стижу у Призрен. Путују сутра изјутра, говоре, и иду преко Косова. Радују се, што ће видети Косово.

— Не замерите ми, молим вас, ја сам непознат овде, а кад иде воз у Призрен? умеша се он у њихов разговор.

— Па не иде воз до Призрена, него мораш возом, који иде преко Урошевца у Митровицу. То је тај, којим ћемо и ми. Сутра изјутра рано, па ћеш онда колима, ако их буде — а нађе се уз комору, — или, ако их не буде, полако пешице, рекоше му.

— Дакле вечерас нема? упита он.

— Нема. Сутра! рекоше они и продужише даље. Душан застаде, сачека матер, која је била два три корака заостала, док је он с њима разговарао.

— Дакле, најо, морамо ноћити! рече он.

— Да ноћимо! уздахну она.

Ушли су у оближњу кафану, сели у буџак за сто. Нико их није ни запитао, да ли желе што, као и да нису ту, а они су тиме били задовољни. Простор тај био је начичкан светом. Људи су вечерали, пили, галамили, смејали се, па и певали, а до кашља се је управо проламало на све стране. Осветљење није било Бог зна какво; обично петролеумско осветљење чкиљило је и просипало полутаму по том простору, који је био загушен у диму, да су се с краја на крај тога простора могле једва распознати људске прилике. С времена на време нови су гости улазили, питали за собе и ретко се је ко враћао, мада и је говорено, да нема собе. Сретни су били да нису на улици... Душан је одмах задремао и чврсто заспао, а и она је, ваљда преморена и опијена овим утисцима и жамором, ускоро заспала.

Сутрадан рано били су опет у возу, који је исто онако, као и онај јуче, милио и на станицама се исто онако одмарао. Сели су друкче, једно уз друго, јер је вагон претрпан.

— Ево нас на Косову! рећи ће један, кад је воз ушао у косовску долину, дајући путницима, да и десно и лево нападају своје жудне погледе на пољу, на косама, на удољцама и удаљенијим висовима. Ваљда се због

тога и неје журио, и да би путницима ови жељени утисци били што трајнији!..

— Косово! разлеже се тише и јасније и нехотице из толиких грла.

— Косово! прозбори и она.

— Да, мати, сада наше Косово! Оно Косово, на коме је цар Лазар дао свој живот за свој народ, сада је наше. И наш Милоје је за њ дао свој живот, за њ, да га освети! Знаш, како он оно пише: само кад смо узели Косово, па ма да сам и погинуо! говорио је Душан. Она га је само гледала, па ће унеке:

— Јесте, учила сам га, још кад је мали био, да ће се посветити, ко освети Косово! рече она мирно.

И опет је ћутала... Ћутала је и она и он, а у другом крају је један војник изводио танко гласовито песму, како цар Лазар спрема и причешћује војску, па је води у бој на Косово.

Тек сутрадан су приспели у Призрен. Намучили су се. Кола не могаху добити, већ су се мучили уз комору. Понегде су ишли пешке, а понегде се повезли. Рекли су им, да отиду најпре у болницу и тамо да се разберу о Милоју. Тамо ће им најбоље рећи... И отишли су. Пријавили су се управнику. Постарији господин, санитарски капетан, сушта благост и доброта примио их је одмах, чим их је спазио.

— Шта је, снахо? ослови је он.

— Ето, господине, потегох, да видим сина. Јавили ми, да је болестан и... још горе! рече она, замисливши се.

— А како ти је име сину! питаше он истом питомошћу.

— Милоје, господине! одговори она и подиже главу.

— Милоје!.. Да неје Павловић? Редов? питаше он.

— Јесте, господине! одговори она тужно, али у очима јој се огледаше нада, да јој је он још жив.

— Дакле, Милоје је твој син? збуни се управник, не знајући још, шта и како да јој рекне.

— Да! гледаше му она право у очи.

— Слушај, снахо! Милоје је био јако болестан, имао је врућицу!.. А да ли су ти јавили што о њему? опет је он затезао, да јој рекне.

— Јесу! рече она и гледаше само у лекара.

— Јесу, кмет је донео брзојав, да је умро! додаде Душан.

— Дакле јавио вам је кмет?!.. Јесте на жалост, онакав младић!.. Прави јунак! блажио их је лекар, па заћута.

— Дакле истина је!.. Воља божја!.. А могу ли га видети? Можда ће се тргнути, кад види своју мајку... кад је чује! говорила је она, бледа скамењена.

— Не можете га видети!.. Он је сахрањен! проговори лекар после дужег ћутања.

— Сахрањен!.. Не беше, дакле, срца за ојаћену мајку! говорила је, уздишући тешко, а упрвиши поглед у земљу.

Наста ћутање. Ни лекар неје имао више речи, да јој рекне, којом би је могао утешити.

— Ја ћу да га носим кући, да га сахраним поред оца му, да им заједно палим свећу! прекину она ћутање.

— Ако вам дозволе, можете! рече лекар.

— Зашто да ми не дозволе? усправи се она.

— Па не знам, то ја не решавам; знате, због тога, што је заразна болест била! А можда ће и дозволити! одбијао ју је лекар и блажио.

— Па коме да се молим?... Да идем одмах к највећем!.. К ђенералу ћу да идем... Он ми мора дозволити! Ајдемо, Душане!.. Дозволиће он!.. Хвала Вам! рече она и одоше.

Дошли су пред ђенералову канцеларију. Примио их је његов ађу-

тант и распитао се, шта желе. Отишао је у ђене ралову собу и јавио му, зашто су дошли њих двоје и због чега су, јадни, потегли чак из Шумадије, ђенерал је одмах зажелио, да уђу к њему и ађутант отвори врата, само промоли главу и позва их унутра. Ушли су, најпре мати, а за њом син.

Ђенерал, стари, достојанствени господин, потпуно сед, лепе беле браде, мила и озбиљна, а строг а лица, бистра живахна погледа, одсечна држања, правог војничког, устаде.

— Добро дошла, снахо!.. То ти је син?... А, прави војник!.. Јеси ли узет већ у војнике? говорио је он љубазно и предусретљиво.

— Несам још! Тек сам осамнаест година! рече Душан, не збунивши се баш ништа.

— А, а, ти си, Бога ми, већ сада за војника!.. Ма седи, снахо!.. Де, седи!.. Па које добро, снахо? питао је ђенерал, кад је она одбила да седне.

— Е, мој господине, да је добро, не бих ни долазила амо! уздахну она.

Па хвала Богу, имаш ето таког сина, правог сокола! Зашто да неје добро? Нек ти је само здрав он! храбрио ју је ђенерал.

— Дај Боже!.. Но имала сам, господине, још једног сина. Дала сам га Србији, па је у Вашој војсци био и — Бог је хтео: — умро је у болници, па је сахрањен. Бог је хтео тако, хвала му! Него, ја бих га желела уза се, да сахраним уз оца му. Дошла сам до Вас, да Вам се молим, као Богу што се моли, да допустите, да га пренесем у Србију! заврши она, а погледе упре у ђенералове очи.

— А од чега је умро, знаш ли? питао је ђенерал, чинећи се, да не зна ништа.

(Свршиће се).

„Илустрована Ратна Кроника“ улази у своју четврту серију од десет свезака, а ако буде добре воље наших претплатника, она ће ући и у последњу, пету серију, те ће срећно завршити своје излагање.

Молимо све досадашње претплатнике, да претплату кретом поште обнове, **јер ћемо наредни (32-ги) број послати само онима, који претплату обнове.**

Овај (31.) број шаљемо многим другим својим пријатељима, надајући се, да ће се претплатити и да ће се за „Кронику“ заузети међу пријатељима. Новим претплатницима јављамо: **да имамо све бројеве од почетка до данас.**

Пошто због ванредних прилика на пошти, које су сада престале — многи претплатници прве серије (1—10 св.) нису добили све бројеве, то ћемо им ако се претплате на другу, на трећу и четврту серију, послати те бројеве бесплатно и о нашем трошку.